

Albert Bing

**TJEDNIK DANAS
I PERCEPCIJA
RAZVOJA POLITIČKOG
PLURALIZMA U
SLOVENIJI, HRVATSKOJ,
SRBIJI I JUGOSLAVIJI
1987.-1989.**

Dругu polovicu osamdesetih godina u Jugoslaviji obilježava sveobuhvatna društvena kriza i sve izrazitija tendencija političkoga vrenja. To se očituje u postupnom profiliranju dvije političke paradigme suprotnog predznaka kojima pečat u velikoj mjeri daju stavovi slovenske i srpske kulturno-političke scene. O tom procesu svjedoči tzv. Bijela knjiga. Riječ je o zbirci dokumenata pod nazivom „*O nekim idejnim i političkim*

tendencijama u umjetničkom stvaralaštvu, književnoj, kazališnoj i filmskoj kritici, te o javnim istupima jednog broja kulturnih stvaralaca u kojima su sadržane politički neprihvatljive poruke“, koji je 1984. godine dao izraditi Centar CK SKH za informiranje i propagandu.¹ Iako se u uopćenoj formi sugerira kako je riječ „o nekim idejama“ te „jednom broju kulturnih stvaralaca“, ovaj pamflet prije svega svjedoči o raspravama slovenskih i srpskih intelektualaca o potrebi preispitivanja jugoslavenskih pozicija. Zaoštavanjem odnosa slovenske i srpske inteligencije dolazi i do oštrog sučeljavanja političkih elita; u konačnici ona će rezultirati općom pojavom nacionalnih homogenizacija i raspadom jugoslavenske države.² Kao najrazvijenija jugoslavenska republika Slovenija postupno postaje predvodnicom u zahtjevima za društvenim i političkim reformama demokratskog predznaka. Stoga medijska percepcija različitih manifestacija težnje društvenim promjenama u Sloveniji predstavlja važan činitelj javnoga mnijenja, što je došlo do izražaja posebice u susjednoj Hrvatskoj.

U tom kontekstu napisi jednog od najistaknutijih glasila toga doba - zagrebačkog tjednika *Danas* - predstavljaju višeznačni pokazatelj društvenih promjena; u rasponu od afirmacije medijskih sloboda do svojevrzne kronike niza društvenih interakcija koje najavljuju afirmaciju političkog pluralizma, ali i buran raspad jugoslavenske države. Prožimanje slovenskih inicijativa i medijsko-političkih interesa vodećih *Danasovih* novinara - popularna kolumnistica Tanja Torbarina svoju političku orijentaciju 1987. izriče kao „slovensku“ („ja sam po političkom uvjerenju Slovenac“) - korespondiralo je s prepoznavanjem Slovenije na Zapadu kao svojevrsnog zamašnjaka demokratskih reformi. Kako bilježi Dušan Bilandžić „civilni pokret u Sloveniji bio je jedini u tzv. komunističkom svijetu“; to je „navelo američki tjednik 'Newsweek' da 1987. republiku Sloveniju 'proglasi' jedinim 'otokom slobode' u Istočnoj Europi.“³

Sustavnim uvidom u *Danasovu* medijsku produkciju druge polovice konca osamdesetih godina može se zapaziti raznolikost „slovenskih tema“ te relativna šarolikost i promjenjivost predznaka koji ih prate u komentarima. Novinari i suradnici koji sudjeluju u profiliranju časopisa iz svih su krajeva Jugoslavije (iako najviše iz Hrvatske) te različitih političkih svjetonazora. Tako se pokazalo da su u prijelomnim događajima 1990./1991. pojedini suradnici poput Slavena Letice, Maria Nobila, Dušana Bilandžića i drugih pristali uz novu hrvatsku vlast i program državnog osamostaljenja, dok su Mila Štula ili Miroslav Lazanski završili u „protivničkom taboru“ (S. Miloševića, JNA). Mnogi pak novinari poput Jasne Babić, Slavenke Drakulić ili Jelene Lovrić postaju svojevrsnim

1 Vidi: *Bijela knjiga*. O istome: Idejna borba u kulturi i umjetnosti, str. 1091-1250.

2 O složenom (ambivalentnom) karakteru odnosa srpske i slovenske inteligencije u inicijalnoj fazi njihova zaoštavanja vidi: Čosić, *Stvarno i moguće*, str. 167.-173. i 174-180.

3 Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 759.

disidentima. O dosezima političkog radikalizma (u nacionalnom smislu) i političkim razlikama vezanim uz opstanak jugoslavenske države, odnosno pristajanje uz novoizabranu vlast u Hrvatskoj, govori i recentna primjedba Tanje Torbarine iz 1991.: „U redakciji *Danasa* nestrpljivo su čekali kad će više doći JNA“.⁴ Isto tako valja naglasiti kako je tržište tjednika *Danas* cijela Jugoslavija te su stoga i sadržaji i njihova interpretacija u određenoj mjeri prilagođeni toj činjenici (što se zbog jezične barijere ne bi moglo ustvrditi za *Mladinu*, iako je bila dostupna i čitana i u jugoslavenskim okvirima, posebice u Hrvatskoj). Kao najizrazitiji izdvaja se postojan trend svojevrsne pro-slovenske političke unifikacije za što je zaslužna tolerantna redakcijska politika i slobodan kritički angažman najistaknutijih suradnika; u tom smislu može se govoriti o svojevrsnoj medijsko-političkoj simbiozi *Danasa* i slovenske politike. Tijekom naznačenog razdoblja slovenska politička paradigma postupno se afirmira kao prepoznatljiv vrijednosni kod zahtjeva za društvenim promjenama u Jugoslaviji. Svojom jasnoćom i konzistencijom, o čemu svjedoči *Danas*, on će postati političkim bilom demokratskih očekivanja i kontrastnim parametrom hrvatske i općenito jugoslavenske politike.

U formi studije slučaja ovaj rad je koncipiran kao prikaz nekoliko izabranih događaja i motiva koji ilustriraju različite aspekte medijske percepcije Slovenije i Slovenaca u tjedniku *Danas* 1987., 1988. i 1989. godine, te korelaciju te percepcije s pozicijama tadašnje hrvatske i srpske politike. Prvi se slučaj odnosi na prikaz slovenske kulturne scene mladih te kroz nju i na percepciju društvenih prilika u Sloveniji; riječ je o izvještavanju o događaju iz 1987. koji je u formi političkog skandala zaokupio pažnju tadašnjih jugoslavenskih medija. Drugi primjer iz 1988. govori o medijskom apostrofiranju slovenske političke elite kao vodeće prodemokratske struje u Jugoslaviji te egzemplarnim stavovima slovenske, srpske i hrvatske inteligencije o ključnim političkim pitanjima zajedničke države. Treći pak set izabranih priloga bavi se percepcijom vodećih ličnosti slovenske, hrvatske i srpske politike 1989. u trenucima eskalacije jugoslavenske krize, prvim naznakama afirmacije političkog pluralizma i približavanja slovensko-hrvatskih pozicija.

TJEDNIK DANAS KAO POVIJESNI IZVOR

List *Danas* pokrenut je 1982. godine u sklopu kuće *Vjesnik*. Uređuje ga jedna od najmlađih redakcija u zemlji koja se nastoji osloboditi političkih pokrovitelja i djelovati što samostalnije zbog čega već prve godine djelovanja na sebe navlači

4 Tanja Torbarina, *Globus*, 24. 12. 2010.

negodovanje Saveza komunista. Partija smjenjuje neposlušno uredništvo i na čelna mjesta dovodi svoje ljude. Tek 1985. godine ponovo dolazi do promjene uredničke ekipe. Na mjesto glavnog i odgovornog urednika dolazi Mirko Galić. On u list dovodi mlade medijske novake, ali i postupno vraća staru, smijenjenu postavu novinara; uz to modernizira izgled, sadržajno proširuje tematske okvire, profilira redakcijsku politiku i izgrađuje stilsku prepoznatljivost lista što ne ostaje nezapaženo na medijskom tržištu. Pod Galićevom upravom tiraža *Danasa* prelazi 110.000 prodanih primjeraka, a za njegova nasljednika Dražena Vukov Colića, koji na poziciju glavnog urednika dolazi 1988., tjednik dostiže tiražu od oko 200.000 (180.000 prodanih primjeraka).⁵

Javni kritički odnos prema društvenim pitanjima u drugoj polovici osamdesetih bio je moguć zbog političke evolucije unutar samih partijskih struktura, što je pak odražavalo karakter društvenih kretanja. Opća pojava sve moćnijih medija ukazuje na pojavu de facto paralelnih ideoloških društvenih sustava u posljednjim godinama postojanja Jugoslavije.⁶ O tome govori zapažanje akademika Dušana Bilandžića: „Povlačenje partijskih i državnih organa s ‘borbenih pozicija’ omogućilo je nastupanje reformskih snaga. Plima kritike prošlosti i stanja u društvu narastala je iz dana u dan, osobito nakon što je Centralni komitet manje-više digao ruke od masmedija. Tjednik ‘Danas’ postao je neformalno glasilo hrvatske kritičke javnosti.“⁷ Kako pak navodi politologinja Mirjana Kasapović, krajem osamdesetih godina list *Danas* je „prava politička kronika ‘godina raspleta’ u Jugoslaviji“ i najutjecajnije političko glasilo.⁸ Sličnu ocjenu iznosi i povjesničarka Branka Magaš: „Zagrebački tjednik *Danas* je najbolji časopis na srpskom i hrvatskom jeziku (Serbo-Croat language) i čita se posvuda.“⁹ Prema Blanki Jergović „do političkih promjena redakcija *Danasa* je s dijelom Komunističke partije bila u odnosu kreativnog podržavanja, i zahvaljujući tome mogli su se objavljivati mnogi tekstovi koji su bili prava noćna mora za konzervativni dio Partije.“¹⁰ U trenucima pak kada su „svi najugledniji politički magazini (*Spiegel*, *Panorama*, *Time*, itd.) na svijetu (...) posvetili dio prostora Jugoslaviji“, tjednik *Danas* i njegova novinarka Slavenka Drakulić uzeti su kao medijska i intelektualna pluralistička paradigma u državi na rubu „građanskog rata“.¹¹

5 Jergović, *Odmjeravanje snaga*, str. 192.

6 Zanimljivu analogiju o paralelizmu historiografskih paradigmi koja potvrđuje iznesena zapažanja vidi u Gross, *Historija: ideologija i (ili) znanost*, str. 165.

7 Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 762.

8 Torbarina, *Zašto smo se rastali*, str. 6.

9 Magaš, *The Destruction of Yugoslavia*, str. 128.

10 Jergović, *Odmjeravanje snaga*, str. 62.

11 Svijet o *Danasu*, *Danas*, 21. 5. 1991.

1987. - „ŠKANDAL V ‘RDEČEM’ BARU“¹²

Relevantan barometar promjena političke klime u Jugoslaviji druge polovice osamdesetih bili su i mnogobrojni tematski prilozi *Danasa* u kojima je problematizirano pitanje otklona od ustajalih društvenih normi poznog titoizma. Kao jedan od motiva medijske percepcije Slovenije i Slovenaca u sklopu ovoga rada razmatra se slovenska inačica pojave društvenog kriticizma mladih. Dakako, riječ je o društvenom fenomenu koji se u različitim prilogama i oblicima spontano razvija u cijeloj državi te se primarno može promatrati kao kulturološka, a ne implicitno politička pojava - povezana uz različite generacijske kodove i društvene premise razvoja mladih.

U mnogobrojnim primjerima politički „problematičnog“ ponašanja mladeži osamdesetih, relevantnih za *Danasov* motiv mladih u Sloveniji kojim se bavi ovaj rad, mogu se izdvojiti „nekonvencionalni“ istupi usmjereni protiv „lika i djela“ Josipa Broza Tita. Poznat slučaj je koncertni ispad frontmena sarajevske rock skupine *Zabranjeno pušenje* Nele Karajlića (Rijeka, 1984.), koji je nakon nestanka struje (gašenja pojačala), događaj komentirao riječima „Crko maršal!“ (zanimljivost predstavlja podatak prema kome je Karajlić u 48 godini diplomirao studij povijesti s temom sukoba omladinske subkulture i jugoslavenske službene politike osamdesetih godina dvadesetog vijeka, s diplomskim radom pod nazivom „Crko maršal“).¹³ Skandalom (navodnim hapšenjem) završio je i istup rock muzičara Bore Đorđevića na proslavi godišnjice popularnog „Studija B“ u Beogradu; Đorđević, koji je netom dobio nagradu „Branko Ćopić“ za stihove zbirke „Ravnodušan prema plaču“, na spomenutoj je priredbi u Sava-centru otpočeo svoj nastup „pričama o čoveku koji se vozi mercedesom sa šestero vrata, koji istresa cigaru havanu u zlatnu pepeljaru i gazi cveće svojim automobilom, dodajući joj svoje poznate stihove o otocima i ko je šta pušio na Hvaru i gde se tucao kamen i zar neko misli kako se nije tucalo i na Brionima, te, kažu očevici i stihove: ‘To ostrvo poredim sa školom, u životu veoma mi znači, plavi Jadran i moj kamenolom, oko mene moji vaspitači, telo puno modrica, čeka plava grobnica.’“¹⁴. Do slične je „afere“ došlo i nakon što je beogradski list *Student* na naslovnoj stranici objavio tekst „Bal vampira“, što je izazvalo proteste zbog „asocijativnosti vezane uz 25. maj“ (taj se pak medijski događaj nadovezao na „buru“ koju su izazvali „ljubljski studenti u *Mladini*“ nakon objave podatka

12 Iako je naslov pjesme slovenskog kantautora i frontmena rock grupe *Buldožer* Marka Brecelja s početka sedamdesetih povezan uz jednu egzistencijalnu priču, mladi u Hrvatskoj (kojima je u vrijeme pojave te pjesme pripadao i autor ovoga rada) karikirali su tu sintagmu u nepretencioznu političku dosjetku.

13 Vidi <http://www.studentskismet.com/info/20090715/napisao-diplomski-rad-na-temu-crko-marsal-davor-sucic-zabranjeno-pusenje>.

14 Prema Tijanić, *Šta će biti s nama*, str. 33-34.

„kako je grb nacionalnog parka Brioni gotovo identična kopija nekadašnjeg talijanskog kolonijalnog grba ovog otočja kojem su dodane petokrake.“¹⁵ Ovim primjerima može se pridružiti i osobno zapažanje autora ovoga rada. Osamdesetih godina odbijen mu je scenarij kratkometražnog dokumentarnog filma (snimio je film drugog sadržaja) u kome se motiv proslave Praznika rada i prikazi prvomajskih parada povezuju s motivima tadašnje krize i degradacije rada. Različite interpretacije riječi „praznik“ i „prazno“ trebala je popratiti muzička kulisa u kojoj se isprepliću motivi socrealističke budnice „Da nam živi živi rad“ i tekst rokera Branimira Štulića (Azra) „...smrdljivi grad otvara jeftine bircuze za šljakere što loču ko pesi“. Uspkros sklonosti izricanja socijalnog komentara, krug mladih u kome se kretao autor (uzorak hrvatske obrazovane urbane populacije distancirane od političkih foruma), nije imao poteškoća oko svojevrsnog sinkretičkog (oportunističkog?) „usklađivanja“ tadašnjeg angažiranog glazbenog repertoara različitih „političkih“ predznaka poput titoističke budnice *Računajte na nas* Đorđa Balaševića (Rani mraz) i spomenutih „spornih“ sadržaja (Leibach, Azra...) koji su stekli iznimnu pažnju i naklonost mladih.¹⁶

Međutim, u uvjetima izrazite politizacije osamdesetih godina sve je izrazitija tendencija naglašenih interakcija kulture i politike, pri čemu slučaj Slovenije zaslužuje posebnu pažnju.¹⁷ Jedna od najradikalnijih intelektualnih hereza - koje se „serijski“ umnažaju u brazdi slovenskih inicijativa za razvojem civilnog društva i uspostavom pravne države kao prvih uvjeta preobrazbe Jugoslavije u demokratsko pluralno društvo¹⁸ - bio je slučaj „difamacije“ jedne od najvažnijih ikona jugoslavenskog jedinstva, Dana mladosti. Početkom ožujka 1987. godine Jugoslaviju je potresao politički skandal povezan s pojavom slovenskog likovnog rješenja plakata za Dan mladosti, za koji se ispostavilo, da je parafraza slike „Treći Reich – alegorija herojstva“ iz 1936. godine, njemačkog slikara Richarda Kleina (svrha Kleineove slike bila je zorno dokazivanje sklada i nadmoći arijevske rase; djelo je kao ilustracija objavljeno u jugoslavenskom izdanju knjige *Od Sarajeva do Potsdama* engleskog povjesničara A. J. Taylora). Sporni plakat na kome su kukasti križ i nacistički orao zamijenjeni jugoslavenskim grbom i golubom mira, izradili su pripadnici ljubljanske likovne grupe *Novi kolektivizam*. Dakako, događaj je privukao punu pozornost medija.

15 Tijanić, *Šta će biti s nama*, str. 158.

16 O zabranama političke satire omladinskih satiričkih publikacija *Feral Tribuna* i *Mladina* 1988. godine piše i *Danas*.

17 Riječ je o poveznici slobodnog stvaralaštva u kulturi (što je artikulirano i kao pitanje nacionalne emancipacije) s komplementarnim političkim pretenzijama ukupne demokratske preobrazbe jugoslavenskog društva.

18 Zanimljiv osvrt jednog eminentnog srpskog intelektualca – Jovana Đorđevića - na napise *Mladine* i *Nove revije* (Prilozi za slovenački nacionalni program, *Nova revija*, br. 57., Ljubljana, veljača 1987.) te općenito na političku i društvenu klimu u Sloveniji, vidi u Krivokapić, *Jugoslavija i komunisti*, str. 144-147.

Zagrebački tjednik *Danas* popratio je događaj iscrpnim informacijama, a uz autorske stavove novinara čitateljima su ponuđena i različita tumačenja intelektualaca i političara kao i prikazi relevantnih društvenih istraživanja. Na taj način hrvatska i jugoslavenska javnost dobile su mogućnost dubljeg uvida u sam događaj, ali i u širi kontekst odnosa slovenskih i jugoslavenskih prilika. Pritom je iznesen niz vrijednosnih sudova o karakteru društvenih procesa u Sloveniji. Pojedini od njih – jetki društveni kriticism okoštalih društvenih normi i tendencija susprezanja radikalnih prodemokratskih reformi - u predstojećem će razdoblju medijski profilirati Sloveniju kao lidera jedne od paradigmi jugoslavenske politike.

Kako u članku redakcijskog naslova *Alegorijska podvala* novinara Željka Krušelja faktografski bilježi *Danas*, pojavom spornoga plakata „na udaru se nisu našli samo drski plagijatori, nego i cjelokupno rukovodstvo omladinske organizacije Slovenije. Štoviše, pod sumnju je stavljeno i sve ono što se godinama zbiva na vrlo živahnoj društvenoj i kulturnoj sceni te republike“; pored toga, „u još je radikalnijoj formi obnovljena teza, nikada do kraja razjašnjena, o eskalaciji nacizma među mladim Slovencima.“ U izvještavanju i ocjenama događaja u Sloveniji išlo se od stava Predsjedništva RK SSO Slovenije prema kojem je „usvojeno grafičko rješenje dobilo značenje uvrede jugoslavenskih naroda i narodnosti, nezavisno od želja i očekivanja autora“ do izjave urednika časopisa *Problemi* Aleša Debeljaka koji je takvo priopćenje protumačio kao „ograničenje suverenosti slovenske omladinske organizacije, s obzirom da se o cijelom slučaju ionako moraju razgovarati na ‘vanjsku inicijativu’ i s argumentacijom koja je diktirana izvana“.¹⁹ Autor *Danasova* priloga primjećuje kako je Debeljakovo principijelno „inzistiranje na ‘autonomiji’ političkog razmišljanja slovenske omladine ubrzo proglašeno ‘nacionalističkim ispadom’“ te da su „pojedina reagiranja išla za tim da Sloveniju zagru plaštom fašizma.“ U tom kontekstu, primjećuje komentator, „iz ‘poluprošlosti’ (sintagma *Novog kolektivizma!*), opet su izvučeni slučajevi grupa *Laibach*, *Četvrti Reich*, *Irwin*, projekta *neue slowenische kunst...*“

Međutim, usprkos apriorno negativnim konotacijama koje proizlaze iz naslova *Alegorijska podvala* (zaciјelo urednički naslov), *Danasov* kolumnist uz izvještavanje o dnevno-političkim priјeporima izlaže cijelu paletu informacija koje čitaocu omogućavaju uvid u različita tumačenja i širi kontekst događaja. Tako upozorava na kulturološku pozadinu pojave spornog uratka. Uz ogradu kako je „podvalom nacističkog plakata učinjena krupna politička pogreška“, on navodi kako ju „je bilo moguće izbjeći“ te poentira da „ovakva tvrdnja može izgledati nelogičnom samo neupućenima u slovenska kulturna zbivanja“; „Plakat za Dan mladosti nastao je“, pojašnjava autor, „kao izraz likovnog koncepta zvanog

19 Željko Krušelj: *Alegorijska podvala*, *Danas*, 10. 3. 1987.

retrogradizam. Koncept se temelji na uzimanju likovnih predložaka iz ranijih povijesnih razdoblja i mijenjanju njihovih poruka. Time se, kako to naglašavaju članovi *Novog kolektivizma*, vrši 'očišćenje' slike od 'idejnog taloga' i 'trauma' svoga vremena. Nacistička slika tako, po njima, stavljanjem u novi kontekst postaje kritika nacizma, futurističkog fašizma, socrealističkog staljinizma itd. Princip je, dakle, jasan i o tome je u Sloveniji unazad nekoliko godina napisana gomila stručnih tekstova. Konačno, retrogradizam se, zajedno s postmodernizmom i transavangardom, uklapa u medijski vrlo agresivne trendove *neue slovenische kunsta*, što bi svaki likovnjak ili kustos u žiriju ili odboru za pripremu Dana mladosti morao znati. Ako ništa drugo, trebalo bi mu pasti na pamet najjednostavnije pitanje: što je predložak plakata?“ Upuštajući se u pojašnjenja i tumačenja „spornog“ priloga autor ne iskazuje tek temeljito poznavanje slovenske kulturne paradigme, već faktično zauzima i jasan stav koji se, usprkos izrečenih (obaveznih) ograda, može smatrati političkom gestom simpatiziranja angažiranog stava slovenskih konceptualista. Takav način semantičkog meandriranja između „političkog normativizma“ i kritičke artikulacije jedno je od obilježja pisanja mnogih *Danasovih* kolumnista.²⁰

Potkrepu svojim zapažanjima te iscrpniji prikaz društvenog konteksta samog događaja autor dopunjuje tumačenjima relevantnih pojedinaca. Tako navodi izjave Leva Krefta iz Marksističkog centra CK SK Slovenije koji upozorava kako nije u pitanju samo „suština retrogradizma“ koji „logiku svog postojanja“ nalazi isključivo „u provokaciji“; „Problem je ovdje, međutim, još dublji. Pojedinci iz slovenskog omladinskog rukovodstva smatraju da ove godine nije bilo šanse da Štafeta prođe bez ekscesa. Da se i nije pojavio slučaj Kleinovskog plakata naprosto bi se iznudilo nešto drugo. Pozadina je ovakvog stava u neospornoj činjenici da se oko tog pitanja predugo talože najrazličitije strasti. U raznim je forumima došlo do otvorene popularizacije stavova oko budućnosti Štafete i završne priredbe Dana mladosti. Jedni, među kojima mladi Slovenci nisu usamljeni, inzistiraju na radikalnim promjenama postojećih koncepata, prvenstveno u smislu oslobađanja od socrealističke ikonografije. Cijelu manifestaciju oni zamišljaju kao veliki festival stvaralaštva mladih, upozoravajući da samo kreativno druženje može biti motiv učvršćivanja zajedništva. Drugi, koji i dalje dominiraju u političkim organima i odborima, nisu spremni za 'rizik', čak i 'degradaciju' osnovne ideje. Zahvaljujući njima još nije razriješena ni osnovna dilema: kome, nakon smrti Maršala, predati Štafetu? Tko ima pravo na takvu počast? Aludirajući i na tako krupne nejasnoće grupica ljubljanskih studenata je prosinca prošle godine izvela uvredljivu 'akciju balvan', dajući time naslutiti da su spremni i na koješta drugo. Plagiranje plakata je, dakle, samo ustrajanje u istom trendu.“

20 O tom aspektu političkog kriticizma medija osamdesetih godina (uz izravan osvrt na *Danas*) govorio je na jednoj tribini o razvoju političkog pluralima (Europski dom, Zagreb, 1997.) jedan od hrvatskih disidentskih intelektualaca dr. Tihomil Radja.

Kreftovim zapažanjima pridruženi su i komentari zagrebačkog sociologa Furija Radina koji navodi kako su slovenske grupe jednostavno „opsjednute opasnošću od represivnog djelovanja pojedinih institucija u našem društvu“. U obrazlaganju „naci-fenomena“ sociolog kulture s Filozofskog fakulteta u Ljubljani Rastko Močnik ustvrdio je kako „nacizma u pravom smislu te riječi nema i da ga objektivno ne može niti biti.“ Pozivajući se na istraživanja srednjoškolske populacije Močnik je istaknuo „da su danas za omladinu mnogo više na cijeni sloboda, život, ljubav, mir, drugarstvo i jednakost, nego poštovanje autoriteta, nacionalna pripadnost, vjera i bogatstvo.“ Također je upozorio kako je „upravo ovakav sustav vrijednosti urodio i pojavom novih društvenih pokreta koje, za razliku od šezdesetosmaških, ne zanima vlast, već prvenstveno kvaliteta življenja.“

O sličnim rezultatima govori i reprezentativno istraživanje „Položaj, svest i ponašanje mlade generacije u Jugoslaviji“, čiji su rezultati iskazani u sklopu *Danasova* priloga. Jedan od autora istraživanja, Furio Radin, naglasio je kako „uzme li se u obzir samo slovenska omladina (...) onda je zanimanje za kategorije ‘vlast’ i ‘političko potvrđivanje’ posebno maleno.“

VRIJEDNOSTI DRUŠTVENOG ŽIVOTA:

privatnost	52,5%	(44,7%)
samosvojnost	42,3%	(36,2%)
materijalni položaj	40,6%	(32,5%)
profesionalni uspjeh	40,4%	(23,2%)
dokoličarenje (zabava)	40,2%	(19,7%)
društveni položaj	23,9%	(14,7%)
medijski uspjeh	21,8%	(9,7%)
političko potvrđivanje	29,9%	(7,1%)
nacionalnost	18,1%	(12,7%)
vlast	15,8%	(6,5%)
vjera	14,5%	(19,5%)

(Postoci u prvoj koloni označavaju prosječne vrijednosti za cijelu jugoslavensku populaciju mladih, dok su u zagradi postoci vezani samo za slovensku omladinu.)

U komentaru rezultata istraživanja *Danasov* novinar upozorava kako je „i ovakva očigledna apolitičnost (...) vrlo zabrinjavajuća, ali ne u smislu spomenutih optužbi.“ Svoje mišljenje zaokružuje zapažanjem Rastka Močnika kako bi za mlade u Sloveniji „najtočnije“ bilo kazati „da su ‘neartikulirano progresivni’, dakle socijalistički orijentirani, dok samo manjina pokazuje karakteristike libertarnosti, pa i anarhoidnosti.“ Svoj komentar zaključuje upitom: „Drugo je,

međutim, pitanje čiji se glas u nekoliko posljednjih slučajeva više čuo?“ Problem percepcije slovenske omladine potaknuo je pak predavača socijalne psihologije Ivana Magdalenića iz Zagreba da na jednom seminaru napravi „blitc-istraživanje prosječnog omladinca na naci-image“, na što također upućuje *Danas*. Rezultati su, kako navodi ispitivač, „bili više nego porazni za taj segment slovenske omladine. Ispitanici su ih ‘popljuvali’ bez imalo pardona, ne pokazujući motivaciju da dublje uđu u problem.“ Međutim, u *Danasovu* izvještaju Magdalenićevi rezultati nisu iskorišteni za apriornu osudu *Novog kolektivizma* i slovenske mladeži. Štoviše, njegovo se tumačenje iskazuje kao ishitrena reakcija zagrebačkih ispitanika - „tipično reagiranje ‘na prvu loptu’“; težište se pak kritike prebacuje na pristup problemu koji se može iščitati i kao kritika površnog ideološkog politiziranja službenih foruma, odnosno mogućnost manipulacije (ne)informiranih: „...ako se ne ide u traženje nijansi, nego se informacije iz javnosti uzimaju kao čvrste činjenice, onda se po nekom stereotipu dio slovenske omladine doživljava odbojno i s podozrenjem. Za stvaranje javnog mnijenja utoliko bi bilo poželjnije da se ipak oglase i oni koji tako ne misle. Službene izjave političkih foruma ne mogu biti nadomjestak za autentični glas mladih.“ Svoja zapažanja o mladima Slovenije Magdalenić širi i na - očigledno prisutan - opći problem odnosa ostatka Jugoslavije prema Sloveniji konstatacijom kako „društvena klima prema Sloveniji i Slovencima postaje, na žalost, takva da o tome treba povesti računa. Iscrpni *Danasov* prilog zaključen je kratkim priopćenjem kako je ljubljanski javni tužilac, u međuvremenu, pokrenuo istražni postupak protiv četiri člana *Novog kolektivizma*, „nakon čega će se donijeti odluka o krivičnom gonjenju“.²¹ Zanimljivo je primijetiti kako godinu dana kasnije - 6. 9. 1988., *Danas* uz informacije o zabranama *Mladine*, donosi i izvještaje o zahtjevima za sankcioniranjem splitskog satiričkog priloga *Slobodne Dalmacije*, kasnije samostalnog časopisa *Feral Tribune* zbog ismijavanja soc-realističkih vrijednosti. Nakon političkih promjena u Hrvatskoj, *Feral* će se, poput *Danasa* i drugih kritički orijentiranih medija u Hrvatskoj, naći na „udaru“ novih vlasti.

Pojavu spornog plakata *Novog kolektivizma Danasov* kolumnist Vladko Fras analizira u redakcijski naslovljenom prilogu „Teror slovenske akropole“ - „Kako je *Novi kolektivizam* napustio umjetnost zbog političkog kiča“.²² Iako autor upozorava kako incident „uopće ne zaslužuje da stekne status prvorazrednog dnevno-političkog slučaja“, njegov pozamašan prilog, kao i ukupan prostor koji *Danas* posvećuje toj temi, ukazuju na suprotno. Fras obrazlaže kako konceptualni akt članova *kolektivizma* predstavlja „šok terapiju za Jugoslaviju“ koji će možda „u nekoj daljnjoj perspektivi polučiti očišćavajuće-katarzički efekt, ali do tog neizvjesnog doba prijetit će stalna opasnost da kolona crnih Mercedesa koji vozikaju štafetu

21 Željko Krušelj: Alegorijska podvala, *Danas*, 10. 3. 1987.

22 Vladko Fras: Teror slovenske akropole, *Danas*, 10. 3. 1987.

po itinereru hitova Lepe Brene, Plavog orkestra i kasnog Bregovića zadobije status najslađe kolektivne uspomene.“ Nasuprot konceptualne alternative *kolektivista* upozorava se na pojavu onih “koji bi najradije organizirali batinaše koji bi tukli nekim pravovjernim palicama“, jer i „vrapci su mogli pogoditi kako će profesionalni omladinci artikulirati svoje ukuse o umjetnosti i šire.“

Suprotstavljajući „slovenskoj akropoli“ „avnojevsku akropolu“ – koja se iz „raznih mjesta sve očitije različito vidi“ – autor primjećuje (čini se ne bez natruha ironije) kako bi se u „akademske raspravi“ moglo dokazati „da je nacistički Prometej s jugoslavenskim simbolima čin vjere da nema te ikonografije, pa čak ni *nazikunsta*, koja može oštetiti ideju Titoizma i čitav mitski sklop za Dan mladosti.“ Međutim, „problem nastaje upravo na onoj ravni koju *Novi kolektivizam* spočitava ostatku države (koji se, na njihovo veliko gle, iznenađenje, uopće ne sastoji od sofisticiranih promatrača moderne umjetnosti i hrabrih političkih mislilaca), na ravni čitanja u kontekstu cjelokupne slovenske alternative i političkih impulsa koji od tamo dolaze.“ Iskazujući odlično poznavanje slovenske kulturne scene (kao i njegov kolega Krušelj), uporište za svoju kritičku argumentaciju autor pronalazi u jednom od „tipičnih Leibečevih komunističko-estetskih aksioma prema kojem je propusna sposobnost potrošača (čitača) srazmjerna poznavanju simbola, razvojnom stupnju konzumenta i tehnici raspoznavanja...“. Pozivajući se pak na realitete „mjerenja po recepturi i vrijednosnim tarifama“ aktualne jugoslavenske političke kulture, *Danasov* kolumnist opasnost uporabe kodova „mitskih i ikonografskih obrazaca“ pozicionira kao vrijednosnu razliku koja dijeli Sloveniju od ostatka Jugoslavije: „I majmuna se može naučiti da razlikuje petokraku od kukastog križa, ali detekcija pridruženih ideja je već daleko složeniji posao i teško da će u dogledno vrijeme to biti masovno dostupna vještina poput ispunjavanja listića lota. Riječ je o idealu kojem valja težiti i koji je, možda, u jednom uskom krugu slovenske kulture možda čak i ostvaren, ali koji izvan njega djeluje kao vlastiti negativ.“²³

Sličnu ambivalenciju u ocjeni uratka *Novog kolektivizma* iskazala je i kolumnistica *Danasa* Tanja Torbarina. Istaknuvši kako je „po političkom uvjerenju Slovenac“, Torbarina (upravo stoga) kritički ocjenjuje kako „autori plakata nisu dorasli situaciji“. Ipak, ironično se osvrće na pitanje estetskih dosega socrealističkih kanona titoističke ikonografije: „...ostaje pitanje da stvar nije provaljena bi li to ostao pravi socijalistički plakat? Bi. Pa prema tomu likovno znači ono što će se omladincima u rukovodstvu svidjeti.“²⁴ Dakako, upada u oči aluzija na (ne)poznavanje umjetnosti i pretpostavljene umjetničke afinitete političkih cenzora koji bez tumačenja teško da bi razlikovali fizionomiju „nazikunsta“ od socrealističkog predloška. Kao zanimljivost može se spomenuti prilog Torbarine

23 Isto.

24 Tanja Torbarina: Opozicija, *Danas*, 10. 3. 1987.

tiskan sljedeće - 1988. godine, dan uoči *Dana mladosti*. U tom prilogu satirički se osvrnula na pitanje kolektivnog vlasništva: „Naši drugovi ništa nam ne vraćaju. Jer sve je to naše.“²⁵ U sljedećem pak broju *Danasa* Torbarina je taj motiv povezala sa samoorganiziranjem seljaka u Sloveniji: „U zemlji se masu tipova usprpalo zato jer su slovenski seljaci osnovali seljački savez. To je po njima kao osnivanje neke nove partije. Pa će ova koju imamo, odnosno Partija koja nas ima, nagrabusit. Da su slovenski seljaci osnovali nogometni savez, e tu onda frke ne bi bilo. (...) Što je to seljački savez. Seljacima u Sloveniji, ko i onima šire, već je pun kufer toga da se njihovu stoku, ovce i piliće gleda ko da su državni neprijatelji.“²⁶

Danas donosi još nekoliko relevantnih priloga u kojima se, kao dopuna glavnoj temi broja, apostrofiraju prilike u Sloveniji.²⁷ U intervjuu Mirka Galića (tadašnji glavni urednik *Danasa*) kao ličnost tjedna predstavljen je Jože Smole, osoba koja „ne samo da tumači povijest slovenskih današnjih zbivanja“, već ih i „stvara“.²⁸ Nekoč „istaknuti novinar“, a sada diplomat, Smole je prikazan kao političar „okupiran slovenskim interesima unutar Jugoslavije“ te pojedinac koji je „možda više nego itko (...) mjera današnjih slovenskih političkih prilika“. Prema Galiću, Smole je prvi (vjerojatno ne na svoju ruku, ali ipak prvi) reagirao na pojavu 'Priloga o slovenskom nacionalnom programu' u časopisu *Nova revija* (listu pokrenutom prije 6-7 godina pod egidom Socijalističkog saveza); što se tiče odnosa prema aktualnom pitanju incidenta sa štafetom koga Galić naziva „imbecilnim trikom s nacističkim plakatom“, Smole je prikazan kao političar koji je „branio avangardnost mladih“, ali se brinuo zbog toga što je lišena idealizma (njegove ratno-skojevske generacije), što gubi vjeru u socijalizam, što misli da se ništa ne da promijeniti.“ U ocjeni „ispada Novog kolektivizma“ Smole pak „postavlja diferenciju specifičnu (...) bez panike i nekorisnog prozivanja“.

Kao posebnu političku kvalitetu slovenskog političara, Galić, ne bez simpatija, naglašava tankočutnost u razlikovanju „obale nacionalnoga i nacionalizma“; pritom se iznosi Smoleovo viđenje tog sve prisutnijeg problema: „Ako se (...) kao Slovenci borimo za dosljedno poštovanje slovenskog jezika, to nije nacionalizam. Ako u Sloveniji postoji turističko-propagandna parola 'Slovenija moja dežela' (koja je ... krivo prevedena kao moja država, umjesto moj zavičaj), ni to nije nacionalizam. Ako se Slovenija zalaže za brži razvoj, to spada u njene legitimne interese i nije nacionalizam. Nije nacionalizam kad se Slovenci zalažu za pomoć Slovincima u susjednim zemljama i brane slovenski kulturni prostor. Što je, pak, nacionalizam? Kad Slovenci podcjenjuju druge narode i njihove kulture, kad sebe smatraju zapadnom Evropom, a druge Balkanom.“ Galić s uvažavanjem

25 Tanja Torbarina: Izdajnici i Dan mladosti, *Danas*, 24. 5. 1988.

26 Tanja Torbarina: Zaštita životinja, *Danas*, 31. 5. 1988.

27 *Danas*, 10. 3. 1987.

28 Mirko Galić: Zarobljenik javne riječi, *Danas*, 10. 3. 1987.

naglašava kako Smole „bez uvijanja i bez kompleksa zagovara evropsku dimenziju našeg razvoja (Jugoslavija nije samo balkanska, ni samo mediteranska zemlja)“ te naglašava kako „pri tome napominje da ne misli samo na jedan dio nego na cjelinu, Jugoslaviju.“ Galićevo sagledavanje slovenske politike kroz prizmu Smolea upućuje na generacijsku bliskost, ali i zajedničko poštovanje titoističkih zasada političkog normativizma. Takvo gledanje u stanovitoj je opreci s fleksibilnijim ocjenama prilika u Sloveniji mlađih kolega Krušelja, Torbarine i Frasa (posebice, kada je riječ o ocjenama istupa mlađih naraštaja slovenskih intelektualaca). Međutim, generacijski manjak senzibiliteta za alternativnu kulturu mladih i kod Galića u osnovi ne odudara od očigledne naklonosti slovenskoj inačici jugoslavenstva i pripadnosti partiji (prema sustavu vrijednosti kakav u *Danasovu* članku reprezentira Smole).

Komparativno zanimljiv materijal različitosti prikazivanja prilika u Sloveniji predstavlja redakcijski prilog u kojem se nerazmjerno i bez komentara (*Danasa*) prenose reakcije armijskog vrha kroz javni istup saveznog sekretara za narodnu obranu admirala flote Branka Mamule.²⁹ Obraćajući se umirovljenim generalima i admiralima koji žive na području SR Hrvatske, Mamula se osvrnuo na nedavno objavljene „Priloge za slovenski nacionalni program“ u ljubljanskoj *Novoj reviji*. Prema Mamuli suština „onoga što grupa autora nudi je razbijanje jugoslavenske zajednice“; „to je novi Memorandum u izdanju slovenačkih nacionalista i građanske desnice“. Postavke izrečene u *Novoj reviji* „negiraju narodnooslobodilačku dimenziju NOR-a i naše socijalističke revolucije, samoupravljanje i nesvrstavanje, a AVNOJ proglašavaju početkom krize u Jugoslaviji. Zalažu se za 'izmirenje' s izdajnicima, a u Katoličkoj crkvi vide subjekt koji bi mogao da preuzme političku vlast.“ I u „tekstovima o odbrani i Armiji“ *Nova revija* je „ostala dosljedna svom društveno neprihvatljivom i osionom stavu“; nudeći „slovenskom narodu i svima u Jugoslaviji 'novi' alternativni koncept obrane i vojnog organizovanja“. Revija je, navodi Mamula, iskazala „zle namjere, jednostrana tumačenja historijskih činjenica i društvenog bića JNA“ te „nacionalističke teze i ambicije“. Za pokušaj pak „da se preko nacističkog plakata dezavuiše Dan mladosti“, Mamula je naglasio, da se „kao i drugi negativni istupi dijela mladih ljudi u Sloveniji, u JNA doživljavaju kao otvoreni napadi na temelje sistema i vrijednosti revolucije“ te je naglasio kako se u tom činu „ponajmanje (...) radi o samoj štetfeti.“

Uredničkom intervencijom Mamulina crtica o prilikama u Sloveniji pozicionirana je uz prilog o intervjuu Azema Vllasija, predsjednika Predsjedništva PK SK Kosova, dnevnom listu *Borba*, koji je odgovarao na pitanja o Fadilu Hoxhi kao „mogućem mentoru albanskog separatizma na Kosovu“ te uz kritički osvrt „ekonomista i filozofa“ Branka Horvata na *Memorandum Srpske akademije*

29 Zle namjere, *Danas*, 10. 3. 1987.

nauka i umetnosti (intervju *Politikinom Svetu*).³⁰ Riječ je, dakako, o temama koje će se u predstojećem razdoblju najčešće pojavljivati kao motivi produblivanja jugoslavenskih razdora, pri čemu će tendencija sučeljavanja Slovenije s armijskim vrhom i Srbijom postati jednom od okosnica polarizacije političkih opcija. Mnogi pokazatelji, poput angažmana vodećih *Danasovih* kolumnista (vrsnih poznavatelja slovenskih kulturnih prilika) u interpretaciji događaja oko skandala s izborom plakata za obilježavanje Dana mladosti, količina medijskog prostora koji se posvećuje tom događaju, izostanak i ublažavanje kritičkih komentara (admirala Mamule) te apostrofiranje šireg konteksta prilika u Sloveniji i njezinog položaja u Jugoslaviji (Galić-Smole) ukazuju na svojevrsnu „pro-slovensku“ orijentaciju vodećih novinara i redakcije *Danasa*.

1988. GODINA – EROZIJA JUGOSLAVENSTVA, SLOVENSKA, SRPSKA I HRVATSKA INTELEKTUALNA PARADIGMA

Nastavak izrazite tendencije politizacije javnosti, pri čemu je naglašena daljnja erozija međunacionalnih odnosa i polarizacija političkih struktura, motiv je mnogobrojnih *Danasovih* priloga objavljenih tijekom 1988. godine. Tako je, primjerice, intervju ljubljanskog profesora međunarodnih odnosa Ernesta Petriča iz Ljubljane - koji u *Danasu* komentira aktualna politička sučeljavanja oko položaja nacionalnih manjina i narodnosti u Jugoslaviji, naslovljen komentarom: „Ozbiljan je razgovor nemoguć“.³¹ O percepciji političkih prilika i ulozi političke elite od koje se očekuju pomaci u sve izraženijoj društvenoj krizi, svjedoči humoristično interpretirana najava Sedamnaeste sjednice Centralnog komiteta SKJ u listopadu 1988. godine kolumnistice Tanje Torbarine: „Svi nestrpljivo očekuju ponedjeljak i 17. sjednicu, na kojoj će se sve riješiti. Kao tada će se doznati tko je pobijedio. Ko da se to već ne zna. Opet su pobijediti političari. U svim varijantama. Baš kad se mislilo da prestaju biti jako važni organizirana je frka i panika da ponovo dođu na vlast. Puna ih je televizija. Puna su ih novine. Raja ih citira ko nikad u zadnjih četrdeset godina. Oči su uprte u njihova lica. Počinjemo navijati za one kojima nikad nismo zadovoljni. Sad su baš rekli neku rečenicu koja nam se sviđjala. Spremni smo im oprostiti velike grijeha. Možda čak i čestitati. Poklanjamo im neizmjereno mnogo vremena. Puštamo da zamuckujući čitaju svoje referate i poslije tome sami dajemo smisao. Samo zato jer oni koji prijete i energično nastupaju daju dosta razloga da nas je prpa. U vremenu kad vladaju svijetom kompjutori, ove naše uzdanice ponašaju se ko da još nije otkrivena topla voda i strojevi na paru. (...) Većina se ponaša ko da rad

30 Šutnja i dileme, *Danas*, 10. 3. 1987.; Nehotično čitanje, *Danas*, 10. 3. 1987.

31 Vidi Krešo Špeletić: Ozbiljan je razgovor nemoguć, *Danas*, 18. 10. 1988.

još nije otkriven i od majmuna (su) napravili čovjeka. I ko da se svi problemi mogu riješiti političkim naklapanjem i ne proizvođenjem klope, pećina, krpa. Političarima čije je djelovanje magično, drugačije stvar ne mogu objasniti, uspjele je da od naših ljudi ne nastane radni čovjek nego politički pračovjek. Koji živi od plodova prirode dok ih ima, a kad nema spreman je batinom okolo mlatarat da otme. Jer ih ne zna napraviti.“³²

Usprkos mnoštvu napisa koji registriraju pojavu opće rezignacije i razočaranja politikom, vodeći *Danasovi* novinari istodobno jasno artikuliraju vrijednosne razlike koje se povezuju uz pojedine političke opcije i ličnosti koje ih reprezentiraju. Pritom se sve učestalije izdvajaju stavovi istaknutih slovenskih političara. Tako izvještaj sa 17. Sjednice CK SKJ, izvjestiteljica *Danasa* Jelena Lovrić zaključuje konstatacijom prvaka slovenske političke scene Milana Kučana kako je Jugoslavija suočena s pojavom „političkog nasilja i razmišljanja koja su na pragu totalitarnog populizma“.³³ Kučanovoj ocjeni o sve turbulentnijim prilikama u SFRJ *Danasova* kolumnistica pridružuje vlastito zapažanje prema kome kritičizam vodećih ljudi jugoslavenskog partijskog vrha ipak pokazuje kako se „Jugoslavija okrenula Jugoslaviji“, iako „izgovarajući to ime punim ustima još ne misle svi na isto.“³⁴ I u pripremnom tekstu o 17. sjednici (broj ranije), dramatično naslovljenom „Sudbonosni dani – Jugoslavija će biti titovska ili je neće biti“, Kučan je - „u kakofoniji različitih duhova što se vijaju jugoslavenskom scenom“ – izdvojen kao političar, koji, prema viđenju iste autorice, najprimjerenije iskazuje meritum političkih prilika u zemlji.³⁵ Kučanove su ocjene, pritom, predstavljene ne samo kao dnevno-politički komentar i artikulacija jednog viđenja prirode političkih odnosa u Jugoslaviji, već i kao sklop vrijednosnih određenja (koje reprezentiraju slovenska kulturna i politička scena): „U prvi plan društvene i političke pažnje, kao što reče Milan Kučan, došli su nacionalni sporovi, mitinzi, zborovanja svih vrsta, marševi, brojna neargumentirana optuživanja, prekrajanja informacija i huškačko stvaranje javnog mišljenja, sudski procesi i odbori te bavljenje službama sigurnosti, dok su borba za očuvanje temeljnih prava čovjeka, prava na život i prava na rad te ekonomska, razvojna i socijalna pitanja postala gotovo marginalna.“³⁶

U prilogu pak Gojka Marinkovića o istom događaju - znakovito naslovljenom „Verbalizam“, polemici Stipe Šuvara i Slobodana Miloševića posvećena je znatno manja medijska pažnja. Dakako, nemoguće je bez ograda generalizirati pitanje medijske pažnje, odnosno zastupljenost pojedinih ličnosti u medijima, uključujući

32 Tanja Torbarina: Politički pračovjek, *Danas*, 18. 10. 1988.

33 Jelena Lovrić: Rastjerivanje straha, *Danas*, 25. 10. 1988.

34 Isto.

35 Jelena Lovrić: Sudbonosni dani – Jugoslavija će biti titovska ili je neće biti, *Danas*, 18. 10. 1988.

36 Isto, str. 7.-8.

i *Danas*. Tako je, primjerice, Stipe Šušvar početkom 1989. godine usprkos *Bijele knjige* ocijenjen kao „junak našega doba“, odnosno, kao „novi fenomen jugoslavenske političke scene - fenomen liderstva“ (uz Milana Kučana i Slobodana Miloševića).³⁷ Zanimljiv je i skroman prilog o najavama osnivačkog zbora Socijaldemokratskog saveza Slovenije, čime je naznačena pojava pluralističke alternative Partiji i novih nekomunističkih političara.³⁸ Marinkovićev izvještaj u kome je dominiralo zapažanje kako je „jugoslavenska partija razbijenija, nego što se činilo“, zaključen je izjavom hrvatskog partijskog čelnika Ivica Račana - po sadržaju i tonu sličnom Kučanovom stajalištu: „Zašto nam se, sve češće, i s partijskih govornica čuju ‘lamenti’ nad svojim navodno ugroženim nacijama i nude programi homogenizacije? U tom procesu homogenizacije utapa se ‘nacionalističko’. Ono se manje razaznaje, a djelatna diferencijacija od njega - osim eventualno one verbalne i taktičke - izostaje.“³⁹ Istupi slovenskih i hrvatskih političara - kojima *Danasovi* novinari pridaju najviše pozornosti - predstavljaju reakciju na srpsku politiku tzv. antibirokratske revolucije i homogenizacije srpskoga naroda. Riječima Tanje Torbarine „osovinom Ljubljana - Zagreb - Priština“ sjeverozapadni politički blok u nastajanju suprotstavlja se srpskoj antibirokratskoj formuli kosovizacije Jugoslavije koja poručuje (u ironičnoj interpretaciji Torbarine): „Borimo se za vaše povjerenje rušenjem vaše vlade.“⁴⁰

Širi društveno-politički kontekst predstojeće 17. sjednice SKJ popraćen je setom priloga „o gibanjima na jugoslavenskoj političkoj sceni“. Prilozi su objavljeni povodom okruglog stola održanog na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu na kome je pedeset sudionika „jugoslavenskog sastava i karaktera“ predstavilo „politološke analize aktualnih političkih procesa u Jugoslaviji“, odnosno pružilo uvid u „stanje i perspektive jugoslavenske krize“.⁴¹ Uz komparativnu perspektivu gledišta triju znanstvenika iz Slovenije, Hrvatske i Srbije, *Danas* je čitateljstvu ponudio i rezultate ankete komplementarnog sadržaja o „stavovima i mišljenjima“ sudionika skupa o „nizu aktualnih (tzv. ‘otvorenih’) društvenih procesa i događaja“. U anketi, koja je predstavljena kao „jedan istraživački eksperiment“,⁴² posebnim pitanjem (šesto od deset postavljenih pitanja) pokušalo se utvrditi „da li postoji suglasnost u pogledu socijalno-političkih implikacija dvaju socijalnih pokreta - onog u Srbiji i onog u Sloveniji.“ Pitanje ponuđeno anketiranima uključivalo je određenu konstataciju: „Aktualni socijalni i politički procesi u Sloveniji i Srbiji

37 Mladen Maloča, Junak našeg doba, *Danas*, 3. 1. 1989. U istom broju *Danasa* u rubrici *Žižak* zastupljeni su i skromniji prilozi o Kučanu („Nova politizacija“) i Miloševiću („Povećalo Vicana Vicanovića“).

38 Socijaldemokrati odgodili, *Danas*, 3. 1. 1989.

39 Gojko Marinković: Verbalizam, *Danas*, 18. 10. 1988.

40 Tanja Torbarina: Politički pračovjek, *Danas*, 18. 10. 1988.

41 Mladen Maloča: Politolozi misle demokraciju, *Danas*, 18. 10. 1988.

42 Anketiranje je obavljeno u organizaciji časopisa *Naše teme*, a obradu rezultata su proveli „mladi politolozi“ Zdravko Petan i Tihomir Cipek. Prezentaciju i interpretaciju iznio je prof. dr. Slaven Leticica.

predstavljaju svojevrzne masovne – socijalne pokrete koji već utječu na izmjenu političke klime i kulture cijele zemlje.“ Od anketiranih znanstvenika (sudjelovalo ih je 36 od 50, odnosno 76 posto) tražilo se da označe pojedine karakteristike ili funkcije za koje smatraju „da se pojavljuju u datom pokretu“.

TAKO SU ISTAKNUTE SLJEDEĆE DRUŠTVENE KARAKTERISTIKE (FUNKCIJE):

	Slovenija	Srbija
Demokratizacija	28	3
Modernizacija-državna, upravna	20	2
Modernizacija-privredna	29	3
Etnocentrizam/nacionalna homogenizacija	25	32
Tradicionalizam	7	27
Nacionalni preporod	16	24
Egalitarizam	2	20
Snaženje jugoslavenske zajednice	5	4
Unitarizam	1	24
Separatizam	11	4
Neoboljševizam	1	19
Debirokratizacija	16	4
Individualizam	23	2
Socijalistička orijentacija	11	6
Autoritarnost	3	27
Populizam/narodnjaštvo	9	30
Politički ekspanzionizam	3	23
Antiintelektualizam	2	27
Nova socijalistička reforma	19	4

Uz izuzetak relativno ujednačenih ocjena o zastupljenosti „etnocentrizma/nacionalne homogenizacije“ te želje za nacionalnim preporodom u Sloveniji i Srbiji, svi ostali pokazatelji ankete upućivali su na dijametralno suprotna (polarizirana) vrijednosna određenja. O različitim pogledima intelektualaca na društvene prilike u Jugoslaviji čitatelji *Danasa* informirani su kroz osvrte politologa iz Slovenije, Srbije i Hrvatske: Adolfa Bibiča („Pluralizam i pravna država“), Svetozara Stojanovića („Narod nije bezgrešan“) i Mirjane Kasapović („Filozofija izvanrednog stanja“).⁴³ Poput ostalih znanstvenika i Bibič je upozorio kako se „društvena kriza u našoj zemlji toliko zaoštrila da se s najviših mjesta upozorava na opasnost

43 Mladen Maloča: Politolozi misle demokraciju, *Danas*, 18. 10. 1988.

izvanrednog stanja“.⁴⁴ Kao glavne odrednice političkih reformi istaknuo je „ulogu građanina u politici, problematiku pluralizma rješenja koja bi unijela elemente kompeticije pa time i pluralizma u političkom životu.“ Iako razvoj pluralizma ne vidi u „uvođenju višestranačkog sistema“, Bibič smatra da proces demokratizacije zahtijeva „nužno prevladavanje partijske države i afirmiranje socijalističke pravne države sa strogim poštivanjem sloboda i prava građana i čovjeka.“ Bibič navodi kako bi „strategija demokratizacije trebala (...) koristiti sve tekovine demokratske civilizacije uključujući i tekovine reprezentativnog sistema“, ali se to prema njegovu sudu „nikako ne može svesti, kao što neki misle, na restauraciju klasičnog parlamentarnog sistema“.⁴⁵ Uz isticanje općih smjernica procesa demokratizacije Bibič se osvrnuo i na ustavne promjene u Srbiji koje se prikazuju kao reakcija politike na „događanje naroda“. Naglašavajući kako „demokratska alternativa može biti izlazak iz krize samo ako se temelji na avnojskoj tradiciji“ upozorio je kako postoje „velike rezerve u kreiranju zajedništva“ te da je „konsenzusna komponenta“ jedna od „suštinskih činjenica“ jugoslavenske federacije.⁴⁶ Zalažući se za „pravnu državu“, Bibič je podsjetio - referirajući se na aktualne događaje u Srbiji - da su ustavne promjene moguće samo prema proceduri po kojoj je „predviđeno da se ustav mijenja procedurom konsenzusa“ te da „većina nema pravo, ne želi li kršiti princip ustavnosti kao osnovni princip pravne države, upotrijebiti protiv ‘manjine’ bilo koje drugo sredstvo osim uvjeravanja.“

Profesor beogradskog univerziteta Svetozar Stojanović ustvrdio je pak kako je političke prilike u Jugoslaviji obilježilo „četrdeset godina postrevolucionarne diktature koja je doduše bila demokratskija, liberalnija od onih u drugim socijalističkim zemljama, ali su se u tom periodu taložile i mnoge suprotnosti.“ Pitanje autoriteta koji se temeljio na „odlučujućoj ulozi narodnooslobodilačke borbe, na učešću u revoluciji, obračunu sa Staljinom 1948. godine, privrednom poletu pedesetih i šezdesetih godina“ je iscrpljeno i stoga je politički prioritet traženje novih vrijednosti koje će odgovarati sadašnjem političkom trenutku. Odgovarajući na pitanje o različitim tumačenjima „masovnih okupljanja građana“ (tzv. mitinzi solidarnosti u Srbiji), Stojanović je iskazao nerazumijevanje za „one koji pojavu naroda u politici kritikuju sa stanovišta obrane demokratskih institucija“. „Nova legitimaciona osnova (...) više ne može biti historijska nego prevashodno akciona, a narod to vidi i oseća“; iako navodi kako „narod nije bezgrešan“ („mora da se uči demokratiji jer u sebi nosi različite potencije – od autoritarizma do demokratije

44 Poput Bibiča, na pitanje stvaranja klime „izvanrednog stanja“ opetovano je ukazivao Milan Kučan, o čemu svjedoče i mnogi prilozi *Danasa*.

45 Isto.

46 U ljeto iste godine (1988.) na stranicama *Danasa* istupaju mnogi stručnjaci koji komentiraju prijedloge ustavnih promjena; tako dr. Mijat Šuković iz Srbije reagira na članak dr. Ivana Kristana iz Slovenije (Pravo na državu, *Danas*, 16. 7. 1988.) pozivom na javnu polemiku (*Danas*, 2. 8. 1988.). Prema Šuković, *Povodom stavova Slovenije*, str. 231-233.

i socijalizma“), aktualna „narodna okupljanja“ u Srbiji za njega su manifestacija demokratskih pomaka. Usprkos težini krize za Stojanovića „demokratska i federalna opcija i dalje postoje, ali za sada samo kao mogućnost“ jer nakon „ustavnopravnih korektura u vezi s položajem Srbije otpočinje novi proces i nova diskusija“.

U odnosu na kolegu iz Beograda zagrebačka politologinja Mirjana Kasapović čije je izlaganje na znanstvenom skupu „pobudilo posebnu pažnju“, iskazala je, poput Bibića, ocjene suprotnih predznaka.⁴⁷ Središnja tema njezine analize bio je fenomen pojave „desnog radikalizma u nas, posebno u kontekstu suvremenih zbivanja u Jugoslaviji i Srbiji.“ Izdvajanje Srbije Kasapović je elaborirala zapažanjem kako „Hrvati, Slovenci i Albanci – svi određuju svoje uzajamne odnose prema odnosu spram Srba.“ Kasapović svoju postavku proširuje sljedećim zapažanjem: „‘Srpsko pitanje’ nije samo pokretač akcija jedne nacije nego svih nacija u Jugoslaviji; ono nije tek konstituens srpske, nego i hrvatske, slovenske, albanske politike. Taj posvemašnji nacionalni redukcionizam relacijskog kompleksiteta izvire iz svojevrsnog nacionalnog egocentrizma kojemu je svojstveno uzdizanje vlastitog stajališta u sveodređujuće načelo političkog i društvenog života.“⁴⁸ Poput Bibića, ali izravnije, ona je naglasila kako je „temeljni uvjet re/konstrukcije srpske nacionalne države“ – na čemu tada ultimativno inzistira srpsko rukovodstvo, „stvaranje izvanrednog stanja u Jugoslaviji“: „Sva ‘filozofija izvanrednog stanja’ zasniva se, dakle, na ekskluzivnom nacionalnom stajalištu koje je jedino mjerodavno za ocjenu svih odnosa u državi. Tako su sve relacije u Jugoslaviji bile i ostale nacionalne, svi subjekti i objekti društvenog života jesu nacije i nacionalne grupe, svi su postupci motivirani nacionalnim razlozima i interesima.“ Temeljni politički zahtjev „desnoradikalnog pravca u suvremenom srpskom nacionalizmu jest re/konstrukcija nacionalne države“, a ona bi „trebala napokon riješiti ‘albansko pitanje’ na Kosovu.“ Srpske pak pozicije ocjenjene su kao „posvemašnji nacionalni redukcionizam relacijskog kompleksiteta“ koji „izvire iz svojevrsnog nacionalnog egocentrizma kojemu je svojstveno uzdizanje vlastitoga stajališta u sveodređujuće načelo političkog i društvenog života.“

Iako su se u žiži kritike zagrebačke politologinje jasno razaznavali aktualni procesi u Srbiji, ona je upozorila i na princip „spojenih posuda“ u kome jedan nacionalizam pothranjuje drugi. Potenciranje nacionalne problematike kao apsolutno dominirajuće političke teme u vremenima koja zahtijevaju radikalne društvene promjene – demokratsku tranziciju, izgradnju građanskog društva i ekonomske reforme, za Kasapović je „recidiv staljinističkog tipa vlasti u Jugoslaviji“. „Neostaljinizam“ se očituje u „zahtjevu (i praksi) da se nacionalna partija pojavi kao isključivi subjekt vlasti.“ Reafirmaciju središnje društvene uloge

47 O širem kontekstu izlaganja Mirjane Kasapović (društvene prilike uoči afirmacije političkog pluralizma) vidi Bing, *Disidenti/divergenti*, ljudska prava i osamostaljivanje Hrvatske, str. 415-416.

48 Mladen Maloča: Politolozi misle demokraciju, *Danas*, 18. 10. 1988.

„partije“ nasuprot institucija, Kasapović ocjenjuje kao retrogradnu društvenu pojavu; slijedom „nacionalne homogenizacije“ integracijski klasni univerzalizam reducira se na „nacionaliziranu partiju“: „Narod se tako obraća partiji a ne poretku, centralnom komitetu a ne skupštini, partijskom rukovodstvu a ne vladi. Od partije se traži da razriješi državnu krizu.“⁴⁹

Tri izložene političke ocjene u *Danasu* paradigmatički ukazuju na proces političke polarizacije, koji, na sebi svojstven način, pola godine prije održavanja znanstvenog skupa u Zagrebu, bilježi i Tanja Torbarina: „Redovito gledam seriju Sjever-jug. Događa se u Americi. Stalno neke frke. Sjever i jug se ne kuže. Na jugu primitivnije proizvode. Na sjeveru više poštuju građanska prava. Ovi sa sjevera pokazuju ovima s juga da imaju ljudsko pravo tražit više slobode. Oni na vlasti na jugu se pjene da im sjever buni raj. Ovi na sjeveru bi radije probleme riješili pričajući nego ratujući. Ovi na jugu radije ratujući nego pričajući. Jug je bio uporniji pa se zaratilo. Na kraju je ipak bilo kako je htio sjever. Od čega je prosperirala cijela zemlja Amerika.“⁵⁰

1989. GODINA – NAZNAKE POLITIČKOG PLURALIZMA; POZICIJE VODEĆIH SLOVENSkih, SRPSKIH I HRVATSKIH POLITIČARA

Političke tendencije, jasno naznačene prethodnih godina, 1989. dobivaju dodatno ubrzanje i precizniju artikulaciju. Erozija integrativnih činitelja jugoslavenske države postaje sve očitijom činjenicom, a važnim katalizatorom raspada postaju unutarpartijski sukobi. Personalizacija politike i nadalje igra važnu ulogu u odnosu prema programskim opredjeljenjima (posebice u njihovoj percepciji u javnosti), a kao tri najistaknutija jugoslavenska političara apostrofiraju se Milan Kučan, Stipe Šušteršič i Slobodan Milošević. Za razliku od Šušteršiča i Miloševića koji se „iskazuju kao antipodi“ - predstavnici „dviju osnovnih linija, starim rječnikom rečeno, lijevice i desnice, jedan je za reformu, a drugi za antibirokratsku revoluciju“ - kao „treću značajnu ličnost našega političkog podneblja“ apostrofiraju se Milan Kučan.⁵¹ U jednoj od analiza Miloševićeva političkog profila (*Danasovog* kolumnista Slavena Letice), Milan Kučan se opisuje kao političar koji je oličenje „njegove glavne ideološke suprotnosti“.⁵²

Osnovna značajka Kučanove političke formule, prema *Danasu*, jest dosljedno zastupanje slovenskih nacionalnih interesa i njihovo usklađivanje s općim

49 Isto.

50 Tanja Torbarina: Edijev princip, *Danas*, 8. 3. 1988.

51 Gojko Marinković: Čudo zvano Šušteršič, *Danas*, 25. 4. 1989.

52 Letica, *Četvrta Jugoslavija*, str. 268.

načelima demokratskih reformi utemeljenih na pravima čovjeka i građanina (u čemu, usprkos razlikama u tumačenju pluralizma, postoji gotovo konsensualno suglasje svih društvenih struktura u Sloveniji). Kako bilježi *Danas*, jedinstvo slovenskih komunista došlo je do izražaja prigodom glasanja za naziv predstojećeg kongresa SKJ (travanj 1989.). Za razliku od hrvatskih delegata koji su iskazali podijeljenost u proglašavanju kongresa „izvanrednim“, svih osamnaest slovenskih predstavnika glasalo je protiv (prema priopćenju Milana Kučana). Kao središnji *Danasov* komentar o pripremi 14. – „izvanrednog“ - kongresa SKJ, istaknuta je Kučanova izjava (uz njegovu fotografiju): „Pitanje izvanrednosti kongresa trebalo je poslužiti kao dokaz da izvanrednom stanju u jednom dijelu zemlje (koje će se možda proširiti i na druge dijelove) treba dodati i izvanredni kongres, izvanrednu vladu, izvanrednu skupštinu, da se jednostavno trebamo pretvoriti u zemlju izvanrednih načina ostvarivanja svojih redovitih obaveza.“⁵³ Hrvatski će se komunisti sa zakašnjenjem te konačno zadržkom priključiti slovenskom negodovanju zbog „izvanrednosti“ predstojećeg kongresa (na kraju je odlučeno da se odluka o tom pitanju prepustiti Centralnom komitetu SKJ).⁵⁴

Za razliku od Kučana čija se politička vjerodostojnost medijski sve naglašenije povezuje s prepoznatljivim i konzistentnim stavovima ukupne slovenske političke i kulturne scene - spremne na racionalnu raspravu i tamo gdje postoje znatne razlike,⁵⁵ Stipe Šušar je, usprkos pompozni naslova („Ličnost godine“ - „Junak našeg doba“; „Čudo zvano Šušar“),⁵⁶ istodobno prononsiran kao partijski makijavelistički karijerist obilježen nepopularnim i dvojbennim potezima (*Bijela knjiga*, „usmjereno obrazovanje“, pokušaji dogovora s Miloševićem...) te kao političar čija je pozicija usko određena partijskim okvirima. Šušar je „protiv političkog pluralizma i federaliziranja saveza komunista; za afirmaciju radničko-klasnih interesa, a protiv nacionalnih programa i barjaka.“ S druge strane Kučan „ne posjeduje Miloševićevu agresivnost, ali je zato vrlo dosljedan i uporan u obrani vlastitih principa“;⁵⁷ on je političar koji je ponudio „ne samo Sloveniji, jedan koncept socijalističke obnove koji hvata korak s civilizacijskim dostignućima razvijenog svijeta na pragu 21. stoljeća.“ Usprkos afirmativnih ocjena *Danasov* komentator primjećuje kako je „nesreća“ Kučana „što je njegov sjajan projekt

53 Jelena Lovrić: Kompromis na slijepom kolosijeku, *Danas*, 25. 4. 1989.

54 Jelena Lovrić: Sukob ličnosti i koncepcija, *Danas*, 18. 4. 1989.

55 Valja ipak primijetiti kako se *Danas* više bavi ulogom slovenske politike u jugoslavenskim previranjima, a tek sporedno izvještava o političkim odnosima u samoj Sloveniji (kratkim noticom registrira se, primjerice, sukob Josipa Vidmara i Dimitrija Rupela u Društvu slovenskih književnika povodom Rupelovih ocjena - u predgovoru knjige Edvarda Kocbeka „Strah i hrabrost“ - o Vidmarovu držanju prema tom slovenskom piscu 1952. godine).

56 Mladen Maloča: Junak našeg doba, *Danas*, 3. 1. 1989.; Gojko Marinković: Čudo zvano Šušar, *Danas*, 25. 4. 1989.

57 U tom kontekstu zanimljivo je zapažanje prema kome „Kučan računa na pozornost slušalaca, Milošević na njihovu rastresenost.“ *Letica, Četvrta Jugoslavija*, str. 268.

postao zarobljenikom nacionalne uskogrudnosti dijela slovenske javnosti, koja je svojom agresivnošću, inspirativnu, i za cijelu Jugoslaviju značajnu ideju socijalizma s ljudskim likom, potisnula u drugi plan.⁵⁸ Šušvarova nemoć došla je do izražaja na 20. sjednici SKJ (7. veljače 1989.) koja je „produbila rane pokazujući svu dubinu naših podjela“ te je javnosti predstavljena kao „dramatični politički harakiri“; iako je u uvodnom referatu Šušvar rekao da sa sjednice „ne možemo otići a da ne otklonimo neslaganja u SKJ i između pojedinih republičkih organizacija i funkcionera, ne možemo otići a da ne utremo put ponovnom uspostavljanju odnosa međusobnog povjerenja i uvažavanja, osobito u međunacionalnim odnosima“ *Danasova* izvjestiteljica primjećuje kako je „kraj sjednice od tog cilja bio udaljen jednako kao i početak.“⁵⁹

Medijske pak najave političkog komešanja u Hrvatskoj - „u ‘šutljivoj’ republici oglašavaju se danas raznoliki glasovi stidljivo i bojažljivo niču različite političke ideje“, ubrzo će potisnuti jednopartijske kanone i model političkog nadmetanja partijskih lidera unutar okvira zadanih gabaritima demokratskog centralizma. Krajem siječnja u zagrebačkom se Klubu sveučilišnih nastavnika „na paradoksalan način (moglo) osvjedočiti o toj novoj političkoj šarolikosti. Tamo se naime, desio veoma poučan prizor: Izvršni odbor već poznatog Udruženja za Jugoslavensku demokratsku inicijativu upravo je završio sjednicu kada su u klupske prostorije ušli članovi budućeg socijaldemokratskog Saveza. (...) Toga se dana za istim stolom našlo tridesetak ljudi koje poznavalac hrvatskih prilika ne može zamisliti ni kao sugovornike a kamo li grupu okupljenu oko istog socijaldemokratskog projekta. Slavko Goldstein, Vlado Gotovac, Božo Kovačević, Ivan Zvonimir Čičak, Zvonko Lerotić, Dalibor Brozović, Grga Gamulin, Neven Sesardić, Hrvoje Glavač... ‘šezdesetosmaši’, liberali, ‘maspokovci’, alternativci svih generacija i svih tradicija.“ Kao treća najava nadolazećeg pluralizma spominje se „Hrvatski demokratski zbor“ čiji je lider Franjo Tuđman („u Hrvatskoj zapamćen kao jedan od maspokovskih prethodnika“).⁶⁰ Činitelj koji će odigrati ključnu ulogu u profiliranju političkog pluralizma na jugoslavenskoj političkoj sceni bila je agresivna politika Miloševićeve Srbije. Kao kondenzirani prikaz dramatičnih događaja koji ilustriraju tenzije i radikalizaciju jugoslavenske političke scene Slaven Leticica navodi kratko razdoblje od nekoliko dana (1. do 5. ožujka 1989.) u kome se strelovitom brzinom smjenjuju događaji: štrajk rudara u Starom Trgu, protestni miting u Cankarjevom domu, protestni miting u Beogradu, uvođenje izvanrednog stanja na Kosovu, mitinzi Srba u Hrvatskoj, političko ubojstvo u Kragujevcu, hapšenje Azema Vllasija.⁶¹ Slijedom tih događaja iskazat će se i istoznačnost političkih preferencija dijela

58 Mladen Maloča: Junak našeg doba, *Danas*, 3. 1. 1989.

59 Jelena Lovrić: Kako su padale maske, *Danas*, 7.2 1989.

60 Jasna Babić: Novi pluralizam šutljive republike, *Danas*, 28. 2. 1989.

61 Slaven Leticica: Vođe, mase i modeli, *Danas*, 7. 3. 1989.

medija (uključujući *Danas*) i slovenske političke paradigme. O tome svjedoče i pojedini napisi u *Danasu*. Tako Slaven Letica analizira pojavu metode „proizvodnje neprijatelja, koju prakticira nova srpska vlast, politička i medijska elita.“ Sustavni proces „demonizacije, etiketiranja i proizvodnje neprijatelja funkcionira u odnosu prema ‘*Danasu*’, Cankarjevu domu, ‘*Mladini*’“ („Ta je metoda, s više ili manje uspjeha, do danas isprobana na cijelom nizu javnih ličnosti, od S. Šuvara, F. Šetinca, J. Vrhovca, M. Kučana, J. Stanovnika i J. Smolea, do Cankarjeva doma, ‘*Danasa*’, ‘hrvatskog rukovodstva’, B. Horvata i W. Churchilla“). Na osnovi studije slučaja koju je za potrebe *Danasa* sačinio u dva tjedna praćenja srpskih medija, Letica bilježi sljedeće „etikete koje su nam dodijelili beogradski dizajneri neprijatelja“: „srbofobi’, ‘izdajnici’, ‘veleizdajnici’, ‘zavjerenici’, ‘ustaše’, ‘nacionalistički luđaci’, ‘šovinistički hajkaši’, ‘šovinističke i morbidne duše’, ‘utemeljivači antisrpstva’, ‘antisrpski lobisti’, ‘kontrarevolucionari’ itd.“⁶²

I sam tjednik *Danas* našao se u žiži optužbi pojedinih srpskih medija; tako novinar beogradske *Politike* Miroslav Ćosić u članku pod naslovom „*Besomučna mržnja lista ‘Danas’*“, iznosi sljedeće: „Zagrebački nedeljnik ‘*Danas*’, koji se reklamira kao list koji ‘ide dalje’, otišao je toliko daleko da mu povratka više nema. ‘*Danas*’ se sunovratio u ponor izdaje Jugoslavije, jasno i javno, otkrivajući i dokazujući da u tom sramnom činu ima važnu ulogu. (...) Oslobođeni svih skrivalaca i kameleonstva – valjda misleći da je kucnuo čas – urednici i saradnici ‘*Danasa*’ će u prekjučerašnjem broju, na naslovnoj strani, otvoreno postaviti tezu o ‘posljednjim danima Jugoslavije’, i time pokušati da stave na dnevni red, i daju legitimnost razgovoru o nečemu što narodu ove zemlje ne pada na pamet. Ko to otvara diskusiju o ‘posljednjim danima Jugoslavije?’ Ko hoće da razmatra opcije o raspadu SFRJ? (...) List ‘*Danas*’ je naravno rezime mržnje. List ‘*Danas*’ je otišao tamo odakle povratka nema.“⁶³ U društvu s *Danasom* našla se i ljubljanska *Mladina*; prema pisanju *Politike* (17. 3. 1989.) na skupu bosansko-hercegovačkih brigada u beogradskom Sava-centru izvjesni Osman Karabegović zapitao se „ko ruši temelje naše državne, društvene i političke zajednice“ te odmah zaključio kako „taj mora biti na meti i udaru patriotskih i demokratskih snaga u zemlji i mora biti do kraja raskrinkan i razgolićen pred narodom.“ Kao rušitelji države identificirana su „pojedina glasila, a specijalno list ‘*Mladina*’ i nedeljnik ‘*Danas*’, koji „iz dana u dan šire otvorenu mržnju i krajnju netrpeljivost praćenu svakojakim uvredama prema srpskom narodu, podmećući mu svakojake zle namjere i šireći razne insinucije.“⁶⁴

62 Slaven Letica: Proizvodnja neprijatelja, *Danas*, 4. 4. 1989.

63 Miroslav Ćosić: Besomučna mržnja lista ‘*Danas*’, *Politika*, 9.3. 1989. Prema Letica, *Četvrta Jugoslavija*, str. 196.-197.

64 Osman Karabegović na „skupu bosansko-hercegovačkih brigada“ u beogradskom Sava-centru, *Politika*, 17. 3. 1989. Prema Letica, *Četvrta Jugoslavija*, str. 197.-198.

Približavanje političkih pozicija u Sloveniji i Hrvatskoj, više utemeljenih na odmaku od Miloševića i strahu od kosovizacije Jugoslavije, a manje na bliskosti stavova, jasno artikuliraju i *Danasovi* novinari. Sve su izraženiji skepsa i razočaranje potezima vodećih političara SKH. Tako vodeća politička izjaviteljica Jelena Lovrić jalovi „sukob ličnosti ili koncepcija“ (Šuvara i Miloševića) sagledava kao sistemski nedostatak hrvatskog i jugoslavenskog komunizma: „cijeli se naš pokret u punoj žestini susreće s iskušenjem sukoba sa samim sobom i vlastitim naslijeđem“. Za Šuvarovu političku putanju pak primjećuje kako „sintetičko stvaranje ‘hrvatskog bana’ nikako nije u dosluhu s interesima i demokratskim težnjama Hrvatske kao pluralne zajednice, ali se poklapa sa željama ustrašenog hrvatstva koje poput izbezumljenih pilića radije traži sigurnost neke političke kvočke, nego da preuzme odgovornost za neku od napornih opcija koje traže angažman svakog pojedinca.“⁶⁵ Politički kontinuitet koji je nakon provedenih višestranačkih izbora svojim stavovima i držanjem omogućio Kučan (kao slovenski komunist) i diskontinuitet do kojega su doveli Šuvar i SKH bili su pokazateljima političke (ne)spremnosti za probleme tranzicije koji su predstojali. Dakako, važne razlike između položaja Slovenije i Hrvatske (geopolitički položaj, homogenost slovenske nacije te značajna zastupljenost srpske manjine u Hrvatskoj, povijesno nasljeđe hrvatsko-srpskih odnosa, pitanje BiH....) imale su prvorazredno značenje u profiliranju nacionalnih politika 1990./1991. Međutim, pitanje odnosa spram problema demokratske tranzicije (usklađivanje nacionalnih interesa i izgradnja civilnog društva) bilo je također važna vrsna razlika koja je dijelila slovensku politiku od hrvatske. Usprkos divergencija slovenske i hrvatske politike (ali i podudarnosti stavova vodećih medija i inteligencije krajem osamdesetih) ta tendencija dovest će nakon raspada SKJ i slobodnih izbora do formiranja slovensko-hrvatskog bloka 1990. godine.⁶⁶

I taj trend 1989. zapaža *Danas*. U analizi opcija reprogramiranja jugoslavenske političke scene s ciljem stvaranja „Četvrte Jugoslavije“, Slaven Letica konstatira kako se „u Jugoslaviji spontano razvijaju dva idealnotipska modela političkog sistema (i kulture). Prvi možemo nazvati ‘monističkom (jednopartijskom) demokracijom’ ili ‘narodnom demokracijom’ i prostorno ga vezati (vrlo uvjetno) za Srbiju, Crnu Goru i Makedoniju (u daljnjem tekstu ‘istočni model’). Drugi možemo nazvati ‘pluralističkom (ili parlamentarnom) demokracijom’ i prostorno ga vezati za Sloveniju. Tom modelu tendencijski naginju Hrvatska i Bosna i Hercegovina, te ga stoga možemo nazvati ‘zapadnim modelom.’“⁶⁷ U svojoj analizi Letica postavlja pitanje „je li moguća jedna država (i kakva) sa

65 Jelena Lovrić: Sukob ličnosti i koncepcija, *Danas*, 18. 4. 1989.

66 O tome vidi Guštin, Slovenija, saveznica Hrvatske, str. 85-104.

67 Slaven Letica: Vođe, mase i modeli, *Danas*, 7. 3. 1989.

dva politička sistema?“ U hipotetski potvrđnom odgovoru Letica razvija ideju odnosa dvaju sistema unutar jedne države kao konkurentskih političkih opcija koje se ne moraju „tretirati kao antagonističke i neprijateljske“.⁶⁸ Daljnji razvoj događaja potvrdio je Letičina zapažanja. Tijekom 1989. godine „zapadni model“ - slovenska politička paradigma postaje konceptualnom vodiljom zahtjeva za demokratskim reformama u Jugoslaviji. O tome svjedoče i naslovnice toga tjednika u kojima neproporcionalno dominiraju „slovenski“ motivi: „Sjene nad liberalizmom – Od Mađarske do Slovenije, iskušenja jednopartijskog društva“ (21. veljače 1989.), „Milan Kučan - Slovenska vizija federalizma“ (4. travnja 1989.), „Janez Drnovšek – Slovenac na vrhu Jugoslavije“ (11. travnja 1989.), „France Popit - čovjek slovenske zime“ (5. rujan 1989.), „Slovenski ustav – Federacija u političkom vrtlogu“ (3. listopada, 1989.), „Milan Kučan – Pod žutom zvijezdom“ (7. studeni 1989.), „Jugoslavija, Slovenija, Srbija – Zub na zub“ (5. prosinca, 1989.).

ZAKLJUČAK

U razdoblju 1987.-1989. vodeći suradnici tjednika *Danas* približavaju se vrijednosnim značajkama slovenske kulturne i političke scene. U slovenskom kulturnom miljeu i političkom modelu prepoznat je sustav vrijednosti koji će postati okosnicom zahtjeva za demokratskim reformama. Iako politički stavovi koje je kreirao *Danas* apriorno nisu protujugoslavenske i protusocijalističke orijentacije, prostor slobodoumnog kritičizma koji iskazuju (i) u svojim interpretacijama slovenskih tema, postaje važnom sastavnicom afirmacije političkog pluralizma za koji tadašnja jugoslavenska država nije bila spremna i koji je u konačnici doveo do njezina raspada. Paradoksalno, uvođenjem demokracije i državnim osamostaljenjem Hrvatske *Danas* će pod pritiskom nove vlasti doživjeti radikalnu preobrazbu u režimske novine te konačno nestati s medijske scene. Percepcija pak slovenske kulturne i političke alternative kakvu je krajem osamdesetih godina oblikovao *Danas* ostaje jednim od važnih povijesnih svjedočanstva pojave političkog pluralizma i prije formalnog sloma jednostranačja.

68 Isto. O tome vidi i u Bakic-Hayden i Hayden, *Orientalist Variations on the Theme 'Balkans'*, str. 8.-9.

IZVORI I LITERATURA

Novine

Danas

Globus

Literatura

Bakic-Hayden, Milica, Hayden, Robert M. Orientalist Variations on the Theme 'Balkans': Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics. *Slavic Review*, Vol. 51, No.1, Spring, 1992, str. 1-15.

Bijela knjiga. Zagreb : Večernji posebni proizvodi, 2010.

Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb : Golden marketing, 1999.

Bing, Albert. Disidenti/'divergenti', ljudska prava i osamostaljivanje Hrvatske. Nada Kisić-Kolanović, Zdenko Radelić, Katarina Spehnjak (ur.). *Disidentstvo u suvremenoj povijesti*. Zagreb : Hrvatski institut za povijest, 2010., str. 401-428.

Čosić, Dobrica. *Stvarno i moguće : članci i ogledi*. Ljubljana-Zagreb : Cankarjeva založba, 1988.

Idejna borba u kulturi i umjetnosti. *Naše teme*, 1984, br. 7.-8., str. 1091-1250.

Gross, Mirjana. Historija: ideologija i (ili) znanost. *Istoriografija, marksizam i obrazovanje, Nedjelja marksističkih rasprava '85*. Beograd : Komunist 1986, str. 163-179.

Guštin, Damijan. Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslavenskom državom (od nenačelne koalicije do raspada vojnog saveza 1989.-1991.). *Časopis za suvremenu povijest*, 40, 2008, br. 1, str. 85-106.

Jergović, Blanka. *Odmjeravanje snaga : novine i politika u Hrvatskoj u prvom razdoblju tranzicije*. Zagreb : Sveučilišna knjižara, 2004.

Krivokapić, Boro. *Jugoslavija i komunisti : adresa Jovana Đorđevića*. Beograd : Mladost 1988.

Letica, Slaven. *Četvrta Jugoslavija*. Zagreb : Centar za informacije i publicitet, 1989.

Magaš, Branka. *The Destruction of Yugoslavia : Tracking the Break-up 1980-92*. London-New York: Verso 1993.

Šuković, Mijat. *Povodom stavova Slovenije*. Beograd : Naučna knjiga, 1990.

Tijanić, Aleksandar. *Šta će biti s nama*. Zagreb : Globus, 1988.

Torbarina, Tanja. *Zašto smo se rastali*. Zagreb : Centar za informacije i publicitet 1990.